

Bunjevačke i bačko-hrvatske teme u 'Kritici' - matičinom časopisu za kritiku umjetnosti i kulturno- politička pitanja (1968. - 1971.)

Stipić, Ivan; Brekalo, Miljenko

Source / Izvornik: **DANI hrvatske knjige i riječi : dani Balinta Vujkova: zbornik radova s međunarodnog znanstveno-stručnog skupa 2019., 2020, 181 - 195**

Conference paper / Rad u zborniku

Publication status / Verzija rada: **Accepted version / Završna verzija rukopisa prihvaćena za objavljivanje (postprint)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:262:838178>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom](#).

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-07**

Repository / Repozitorij:

repository.unisb.hr - The digital repository is a digital collection of works by the University of Slavenski Brod.

Ivan Stipić, viši knjižničar, doktorand Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu
Prof. ddr. sc. Miljenko Brekalo, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Područni centar Osijek
stipic1971@gmail.com - miljenko.brekalo@pilar.hr

Bunjevačke i bačko-hrvatske teme u 'Kritici' – matičinom časopisu za kritiku umjetnosti i kulturno-politička pitanja (1968. - 1971.)

Sažetak

Intenzivan kulturni i književni rad Hrvata u SFRJ izvan tadašnjih hrvatskih republičkih granica ostavio je svoj trag i u književnoj periodici koja je izlazila u Zagrebu. Mnogi autori su svojim priložima u različitim časopisima kontinuirano problematizirali i pitanja od posebne važnosti za Hrvate u Vojvodini.

Jedan od važnijih događaja za hrvatsku kulturu i umjetnost, a kako će u radu biti prikazano i za vojvođanske Hrvate, pojava je časopisa „Kritika“ u nakladi Nakladnog zavoda Matice hrvatske.

U radu se planira, u kratkim crtama, prikazati višekratno zabranjivani časopis Matice hrvatske „Kritika“, i u njemu zastupljeni autori i teme vezane uz bunjevačke i bačke Hrvate 70-ih godina prošlog stoljeća.

Rad bi trebao pokazati postojanje velikog interesa tadašnje matične, zagrebačke kulturne zajednice za problematiku bunjevačkih i bačkih Hrvata i odrediti njihovu političku, jezičnu i kulturološku ucijepljenost u zajednički nacionalni korpus hrvatskog naroda.

KLJUČNE RIJEČI: Bunjevci, Šokci, književnost, povijest, bibliografija, časopis „Kritika“, Ante Sekulić, Geza Kikić, Jozo Vrkić

Abstract

The intensive cultural and literary work of the Croats in the SFRY, living outside of the then borders of the Socialist Republic of Croatia, left its mark in the literary periodicals which were published in Zagreb. In their articles in various periodicals, many authors had continually problematized the issues of particular importance for the Croats in Vojvodina.

One of the most important events for Croatian art and culture, as it will be presented in this paper, was the appearance of the journal titled *Kritika*, published by the Publishing House of Matica hrvatska (engl. Matrix Croatica).

The paper tends to briefly outline the many-times forbidden journal of Matica hrvatska, titled *Kritika*, as well as to present the authors published and the topics related to Bunjevci and Bačka- Croats in the 1970s.

The paper should also show the great interest for the problems regarding Bunjevci and Bačka Croats in the then native cultural community of Zagreb. It should also determine their political, linguistic and cultural affiliation with the common national corps of the Croatian people.

KEY WORDS: Bunjevci, Šokci, literature, history, bibliography, journal *Kritika*, Ante Sekulić, Geza Kikić, Jozo Vrkić

1. Uvodne napomene

Kulturna povijest, napose književnost, kao izvorišna osnova za proučavanje jezika i identiteta neke zajednice, u slučaju subetničkih zajednica Šokaca i Bunjevaca koji su u bivšoj SFRJ živjeli izvan republičkih granica Hrvatske od presudnog je značaja za određivanje njihove pripadnosti hrvatskom nacionalnom korpusu. Dijelu hrvatskog etnikuma koji se nalazio u tadašnjim granicama AP Vojvodina tj. tamošnjim Šokcima i Bunjevcima kontinuirano je kroz noviju povijest od strane različitih grupa i pojedinaca osporavana njihova identitetska ucijepljenost u vlastiti hrvatski narod. (Černelić 1994) Intenzivan rad na području kulture i književnosti Vojvođanskih Šokaca i Bunjevaca ostavio je svoj trag i u književnoj periodici koja je izlazila u Zagrebu. Mnogi autori su svojim radovima i priložima u različitim časopisima koji su izlazili u Hrvatskoj kontinuirano problematizirali i politička i kulturna pitanja od posebne važnosti za pripadnike hrvatskog nacionalnog korpusa u Vojvodini.

Jedan od naše pažnje vrijednih događaja za hrvatsku kulturu, umjetnost i politiku, a kako će u radu biti prikazano i za vojvođanske Hrvate, je i pojava časopisa „Kritika“ (časopis za kritiku umjetnosti i kulturno-politička pitanja) u nakladi Nakladnog zavoda Matice hrvatske. Časopis su pokrenuli Matica hrvatska i Društvo književnika Hrvatske.

U ovom radu autori će, u kratkim crtama, prikazati višekratno zabranjivani časopis Matice hrvatske „Kritika“. Analizirat će se u njemu zastupljeni autori Šokci i Bunjevci s četiri objavljena priloga od kojih su tri vezana tematski uz bunjevačke i bačke Hrvate i njihov rad 70-ih godina prošlog stoljeća, a četvrti je prilog jezikoslovne tematike. Veći prostor, zbog svojeg značaja, zauzet će

prilog Geze Kikića¹ tj. njegov kritički prikaz knjige Albe M. Kuntića („Počeci borbe za preporod bačkih Bunjevaca : jedan uspeh akcije kneza Mihaila i Ilije Garašanina za nacionalno oslobođenje i ujedinjenje bunjevačkom preporodu“). Prikazat će se i prilozi o publiciranim djelima Ivana Kujundžića² od Ante Sekulića³ i od istog autora objavljeni jezični prilog o lektorima i lekturi. Autori neće propustiti prikazati i njegovu zasebno otisnutu knjigu „Književnost bačkih Hrvata“ iz biblioteke posebnih izdanja „Kritike“ u okviru koje je objavljeno ukupno osam naslova.

Zadnji prikaz predstaviti će prilog kojim autor Jozo Vrkić⁴, podrijetlom Dalmatinac, tematizira književni rad na objedinjavanju i publiciranju šokačko-bunjevačke književne povijesti Balinta Vujkova i Geze Kikića.

Ovaj rad bi s prikazom rada navedenih autora i tema objavljenih u „Kritici“ trebao pokazati njihovu aktualnost u povijesnom trenutku publiciranja njihovih priloga, aktualnost istih ili gotovo istih tema za bunjevačko-šokačku, hrvatsku zajednicu u Srbiji danas, kao i postojanje velikog interesa matične, zagrebačke kulturne zajednice 70-ih godina dvadesetog stoljeća za teme bunjevačkih i bačkih Hrvata i odrediti njihovu političku, jezičnu i kulturološku ucijepljenost u zajednički nacionalni korpus hrvatskog naroda.

¹ Geza Kikić (Subotica, 15. rujna 1925. - Dubrovnik, 22. ožujka 2002.) hrvatski književni kritičar, književni povjesničar i antologičar iz Vojvodine, Republika Srbija. Kao 'hrvatski proljećar' i borac za kulturni identitet Bunjevaca u okviru hrvatskog nacionalnog korpusa politički proganjen i zabranjivan i prešućivan.

² O Ivanu Kujundžiću i njegovom vrijednom književno-povijesnom radu vidi i tekst Svećenik koji nije odustao od svoje knjižnice : Ivan Kujundžić – ‘Mate Ujević’ bunjevačko-šokačkih Hrvata (Lončarević 2019)

³ Ante Sekulić (Tavankut, 16. XI. 1920. – Zagreb, 18. III. 2016.), hrvatski književnik, jezikoslovac, kulturni povjesničar, politički uznik, počasni građanin grada Subotice i član HAZU. Cijeli je životni i radni vijek proveo u znaku zauzetosti za slobodu i napredak rodnoga mu zavičaja kao dijela cjelokupnosti hrvatskoga narodnog bića.

⁴ Jozo Vrkić (Naklice kraj Omiša, 10. X. 1941. – Zagreb, 24. IX. 2013.), hrvatski književnik.

2. „Kritika“ – Zgaženi cvijet slobode

Tzv. Brijunski plenum (1. srpnja 1966. godine), na kojemu su donesene važne odluke o uklanjanju s položaja potpredsjednika SFRJ Aleksandra Rankovića i na kojem je ograničena moć Službe državne sigurnosti (SDB, bivša UDBA), početak je u procesu liberalizacije političkog i ekonomskog života i početak političko-ekonomskih reformi u bivšoj SFRJ. (Proleksis 2014) I ta, doduše vrlo mala, a vrijeme će pokazati i kratkotrajna, liberalizacija političkog života u SFRJ otvorila je vrata dijelu hrvatske inteligencije kao i dijelu liberalno i nacionalno orijentiranih članova partijskog vodstva u Hrvatskoj, među ostalim i za borbu za očuvanjem vlastitog jezika i nacionalne samobitnosti. Progresivni, nacionalno svjesni hrvatski jezikoslovci, nezadovoljni stvaranjem tzv. hrvatskosrpskog jezika kroz Novosadski dogovor (10. prosinac 1954.) objavljuju 17. ožujka 1967. u „Telegramu“ „Deklaraciju o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika“.⁵ Od pojave „Deklaracije“ pa sve do sjednice u Karađorđevu (29. studenog 1971.) i gušenja tzv. Hrvatskog proljeća duh liberalizma i progresivizma, ne samo u pitanjima jezika i kulture nego i u pitanju ekonomske i političke budućnosti naroda, izrodio je mnoge manje akcije: studentske demonstracije u Zagrebu od 3. do 11. lipnja 1968. (prethodno započete u Srbiji – Beograd 1968.), pokretanje reformske, politički nediktirane publicistike u Hrvatskoj („Hrvatski književni list“, „Praxis“, „Studentski list“, „Tlo“, „Glas Koncila“, „Encyclopedia moderna“, „Hrvatsko sveučilište“, „Hrvatski tjednik“, „Hrvatski gospodarski glasnik“,...) (Cerovac 2007), razvitak različitih ideja u okvirima borbe protiv unitarizma i isticanje težnji za reformom gospodarskog, kulturnog i političkog života.

⁵ O „Deklaraciji“, njezinoj vrijednosti, nastanku i posljedicama pisali su i Stjepan Babić (Babić 1997) i Milan Moguš (Moguš 2009)

U tom kontekstu skupina intelektualaca okupljenih oko Matice hrvatske i Društva književnika Hrvatske, svjesna da tom odlukom i tim časopisom staje na sklisko tlo, (Jelčić 2012: 150) odlučila se na pokretanje dvomjesečnika „Kritika“ u nakladi Nakladnog zavoda Matice hrvatske. Pokretanje časopisa koji ne bi bio okupiran samo književnošću i književnim temama nego i općom kritikom umjetnosti i kulturnopolitičkim pitanjima otvorilo je mogućnost kritičkog odnosa spram stvarnosti u svim segmentima pa i u pitanjima ekonomije i nacionalne politike.

„Kritika“ s velikim brojem zastupljenih autora, njih 146 domaćih i 21 stranih⁶, od kojih više njih s nekoliko priloga kroz „pune tri godine i četiri mjeseca“ (Jelčić 2012: 150) (Stipić 2019, rukopis) pod uredničkim vodstvom Vlatka Pavletića različitim, tematski dirigiranim prilozima, stječe status „središnjega teorijskog časopisa koji će, zahvaljujući visokoprofiliranim suradnicima i prilozima, odigrati ključnu ulogu u nacionalnome pokretu poznatom pod imenom Hrvatsko proljeće.“ (Brešić 2000) Objavljeni prilozima u okviru teme „O hrvatskoj državnosti -jučer i danas“, posebno tekst „Izlazak iz genitiva ili drugi hrvatski preporod“ autorice Smiljane Rendić konačno su, uznemirivši duhove, (Vukov 2001) natjerali vlast prema otvorenoj represiji i, u konačnici, zabrani časopisa.

U „Kritici“ su zastupljeni i autori s prilozima o temama važnim za dio hrvatskog nacionalnog korpusa izvan tadašnje SR Hrvatske tj. autori s temama iz povijesti bunjevačkih i bačkih Hrvata: Geza Kikić, Ante Sekulić i Jozo Vrkić.

Treba svakako naglasiti kako je „Kritika“ bila i mjesto za kritičko preispitivanje položaja i drugih naroda na prostoru SFRJ i njihove kulture pa tako, među ostalim, istaknuti montenegrist Danilo Radojević⁷ objavljuje

⁶ Autori sa prostora/izvan prostora tadašnje SFRJ (op.a.).

⁷ Danilo Radojević (Mokro, Šavnik, Crna Gora 14. srpnja 1932. godine, umro 4. siječnja 2019.), akademik DANU, crnogorski povjesničar i književnik, istaknuti član i jedan od

priloge o problemima vlastitog crnogorskog naroda pod naslovima: „O nekim nerealnim problemima u vezi s nacionalnim i internacionalnim u književnosti“, „Neistorijska paradoksanja S. Mijuškovića o Dukljaninu: ('Ljetopis Popa Dukljanina', Grafički zavod, Titograd, 1968)“, „Kontinuitet jedne antinacionalne (anticrnogorske) politike“, „Problemi crnogorske historije oko prvoga svjetskog rata“ i „Mitologija pod plaštem nauke“. Liberalizam i otvorenost „Kritike“ u kontekstu vremena vidljivi su i iz najave na zadnjoj stranici njezina 20. broja:

ČITAOČIMA I PRIJATELJIMA 'KRITIKE'

Obavještavamo čitaoce 'Kritike' da ćemo u slijedećem broju koji izlazi sredinom prosinca objaviti tekstove koji su bili složeni za sarajevski časopis 'Život', ali je u posljednji čas donesena odluka da ih se ne pusti u javnost.

Budući da u njima istaknuta književna imena svjedoče o istini koju neke snage žele pod svaku cijenu iskriviti, uredništvo 'Kritike' je odlučilo da upozna javnost s nizom provjerenih činjenica o nacionalnoj zastupljenosti naroda koji žive u Bosni na različitim mjestima i u važnijim službama, jer je u interesu svih nas da se naši odnosi razvijaju u punom međusobnom razumijevanju a da se budućnosne odluke donose na temelju činjenica, na liniji zastupanja istine, a ne na liniji stvaranja obmana utemeljenih na falsifikatima.

Objavit ćemo ove rukopise:

Muhamed Filipović: 'Pismo uredniku 'Života' Veselku Koromanu';

Mak Dizdar: 'Sjaj i bijeda jedne kletve';

Veselko Koroman: 'U cara Trajana kozje uši';

Vitomir Lukić: 'Naš jezik i tuđe brige'. (Jelčić 2012: 152-153)

Treba li reći kako najavljeni 21. broj koji je trebao izaći sredinom prosinca zbog događanja u Karadorđevu nije nikada otisnut. Manifestni tekst navedenog oglasa na ponajbolji način govori o vremenu i položaju „Kritike“ u Jugoslaviji, ali i hrabrim ljudima okupljenim oko časopisa i njegovoj programskoj osnovi. Tematski jasno određenoj tiskovini spram gorućih društvenih problema: tzv. Novosadskog dogovora i pitanja zajedničkog rječničkog projekta Srba i Hrvata, pitanja državnosti, povijesnog i kulturnog identiteta, slobode,... u korelaciji s društvom u kojem je egzistirala pogibelj je od početka bila izvjesna. Gašenjem „Kritike“, represijom koja je rezultirala otvorenim nasiljem i osudama na dugogodišnje robije te zabranama javnog djelovanja određenih prema njezinim suradnicima, vlast je zgzasila istinski cvijet slobode, ali njegovo razasuto sjeme niče nakon duge šutnje i daje svoje plodove.

3. Geza Kikić i borba za nacionalnu samobitnost

Geza Kikić javlja se u trinaestom broju „Kritike“ u okviru zadane teme „Važnost nacionalnog – jučer, danas i sutra“ s prilogom pod naslovom: „O pseudoznanstvenom pristupu bunjevačkim Hrvatima i njihovu preporodu“. (Kikić 1970) Publicirani rad Geze Kikića je kritički prikaz knjige Albe M. Kuntića⁸ „Počeci borbe za preporod bačkih Bunjevaca : Jedan uspeh akcije kneza Mihaila i Ilije Garašanina za nacionalno oslobođenje i ujedinjenje“ (Kuntić 1969) i njegovog pristupa problemu etnogeneze i nacionalne pripadnosti Bunjevaca.

Priznajući potrebu aktualizacije do tada samo fragmentarno istraženog, preporodnog razdoblja i ideje pisanja studijske, sveobuhvatne „povisnice“

⁸ Alba M. Kuntić (1907.-1997.), jedan od potonjih istaknutijih boraca u protuhtvatskom bunjevačkom frontu, koji ne samo da je zastupao prospeske interese, nego se i u poratnim evidencijama vodio kao Srbin isticao se u svom prorežimskom djelovanju već studirajući (1927.-1931.) na ovom fakultetu. (Mačković 2014: 282)

Hrvata-Bunjevaca, koja bi kao „nezaobilazna historijska činjenica o kompleksnoj zbilji jednog naroda, koji se u svom etničkom razvitku, doduše u neznatnom zakašnjenju, nacionalno i politički konstituirao u mnogonacionalnoj Dvojnoj monarhiji“ svjedočila o povijesnom razvoju Bunjevaca i njihovoj kulturnoj i jezičnoj ucijepljenosti u hrvatski nacionalni korpus Kikić kategorički odbija Kuntićeve pokušaj manipuliranja i negiranja hrvatskog podrijetla Bunjevcima. (Kikić 1970: 470) Pojava Kuntićeve knjige kod autora kao i kod većeg dijela kulturne i političke javnosti izaziva šok i ogorčenost do te mjere da se „beskompromisnim osudama Kuntićeve znanstvenog privida i osobnih ambicija“ (Kikić 1970: 471) javno traži njezina zabrana.⁹ Kikić problematizira Kuntićeve apriorni i pojednostavljeni pravac metodološkog postupka koji ignorira sve prethodno napisano¹⁰ te mimoilazi općepoznata rješenja isključivo zato jer se ne mogu uklopiti u teorijske ambicije autora tj. njegov pokušaj kategoričkog odricanja slavenskog porijekla Bunjevaca i određivanja njihove etnogeneze u okvirima asimiliranog romanskog naroda – Vlaha. Nasuprot tvrdnji autora kako su Bunjevci dobili ime po nekom davnom vođi vlašskog porijekla koji se zvao Bun ili Bunj Kikić porijeklo riječi Bunjevac pronalazi u praslavenskoj riječi 'bln' objašnjavajući promjene i modifikacije koje su s vremenom iz nje nastale, a njezino temeljno značenje pronalazi u suvremenoj ruskoj riječi 'belenj' – koja u prijevodu na hrvatski, ali i srpski jezik glasi 'bunika'. Biljka koja svojim mitološkim značenjem u Slavena stoji uz bok 'perunici'. Naziv subetnikuma Bunjevac po navedenom, a tvrdnju o istom potkrepljuje nizom toponima¹¹ i muških imena¹² koje pronalazi po cijelom

⁹ O pojavi Kuntićeve knjige, njezinoj pseudoznanstvenosti i masovnoj javnoj osudi vidi i tekst „Knjiga za koju bi bilo bolje da je nema“ (Lončarević 1970)

¹⁰ Autor nabraja što je do sada u okviru znanstvenih studija objavljeno o Hrvatima-Bunjevcima i njihovom preporodu od strane priznatih stručnjaka: Šidak, Gross, Karaman, Šepić, Pavičić, Hamm i Bogdanov.

¹¹ Npr. Bunje, Buna, Bunibrod, Bunić, Bunej, Bunjaj, Bunjak, , Bunaš, Bunjani, Bunovci, Bunjovci, Bunovići, Bunojevići, Bunica, Bunjac,...

¹² Npr. Bunj, Bunislav, Bunilo, Buniša,...

slavenskom prostoru i u Daničićevom 'Rječniku' u svojem osnovnom značenju opisuje sam karakter Bunjevaca kao ljudi koji žive u mašti, sanjara koji ne dodiruju zemlju, miroljubivih seljaka - zemljoradnika i odriče mu bilo kakvo vlaško / vlaško jezično podrijetlo. (Kikić 1970: 477-478) Kikić Kuntićeve način pisanja opisuje kao subjektivan i uvredljiv, a autora osobno kao nestručnu, samovoljnu, nasilnu osobu koja, usprkos jasnim povijesnim dokazima, na silu pokušava putem krive i neznanstveno utemeljene metodologije, protivno bilo kakvom teorijskom utemeljenju, od Bunjevca načiniti nomada umjesto zemljoradnika i Vlaha naspram Slavena / Hrvata. U korist svoje teze o Bunjercima – zemljoradnicima Kikić koristi i navode iz Ljetopisa Matice srpske (1881.) o zemljoradničkom karakteru i miroljubivosti Bunjevaca. Iako Kuntić u naslovu rada najavljuje raspravu o preporodu i preporodnoj ideji kod Bunjevaca istome posvećuje tek zadnjih pedesetak stranica knjige. Preporodnu, degradirajuću ideju, razvija u smjeru potpune političke nesamostalnosti nacionalnog preporoda Bunjevaca u okviru etatičkog jugoslavenskog pokreta Ilije Garašanina i kneza Mihaila i u tome ostaje do kraja „fanatično dosljedan“. Kikić mu nedvosmisleno pripisuje protuznanstveni politički cilj pri čijoj realizaciji je Kuntić zanemario sva „najbitnija historijska i politička zbivanja, koja su zbiljski odsudna za pravac preporodnog pokreta.“(Kikić 1970: 479) Nespojivo je, čak i vremenski, preporodni pokret u Bunjevaca dovoditi u izravnu vezu s Ilijom Garašanimom i knezom Mihailom

Stoga je politička monografija o odnosima Ilije Garašanina i kneza Mihaila, bez ozbiljnih povijesnih razloga, promašeni pokušaj umjetnog uklapanja u poznata historijska zbivanja jedne složene etničke regije s kojom oni nemaju trajnih i dubljih veza, a nisu ni mogli imati zbog njihovog potpunog odsustva iz vremena početnih preporodnih akcija, kao ni s borbom srpskog naroda za samoupravnu Srbiju Svetozara Markovića. Kuntićeve teza o političkoj nesamostalnosti nacionalnog preporoda uopće nije zasnovana na

verificiranim povijesnim potvrdama, već isključivo na subjektivnim pretpostavkama s pomoću kojih namjerno iskrivljuje sliku i značenje preporoda. (Kikić 1970: 480)

Na Kuntićevo negiranje, vrijeđanje i omalovažavanje narodnosne, a posebno višestoljetne duhovne i kulturne baštine bunjevačkih Hrvata Kikić odgovara nabranjem važnijih osoba i događaja iz bogate književne i kulturne prošlosti, a na namjerno napisane krivotvorine uzvraća jasnom deskripcijom i prikazom originalnih tekstova. O autorovoj selektivnosti i subjektivnosti Kikić piše:

Očito da pisac studije želi sebi osigurati znanstveni ugled isključivo pozivanjem na istomišljenike ili hrestomatskim rezimiranjem odgovarajućih ekscerpata, jer se ne upušta u raspre sa suprotnim stajalištima ili oprečnim tezama. Stoga njegov studijski pristup tematici ne može pretendirati za zbiljski znanstveni domet,... (Kikić 1970: 482)

Kuntić na romantičnoj nacionalnoj koncepciji iz 1850-ih¹³ o tzv. jedinstvu hrvatsko-srpskog naroda sa zajedničkim jezikom iz koje je proizašla etnološka teza o Bunjevcima kao „katoličkim Srbima“ gradi cijelu svoju studiju „oživljavajući unitaristički pristup Bunjevcima kao jugoslavenskom plemenu“ bez razvijenog vlastitog nacionalnog identiteta usprkos još 1945. priznatim pravima kao pripadnicima Hrvatskog naroda i ravnopravnost, među ostalim, i u službenim statistikama SFRJ.

Kikić u svom rezimeu zaključuje kako je nužno, nakon ove pseudoznanstvene publikacije, napisati novu knjigu pod naslovom „Istina o bunjevačkim Hrvatima i njihovom preporodu“, a na Kuntićevo negiranje hrvatstva Bunjevcima u kontekstu vremena postavlja pitanje: „U ime koga, i radi čega – baš danas!“ (Kikić 1970: 484)

¹³ Bečki književni dogovor

4. Ante Sekulić – O književnosti i povijesti Bunjevaca i Šokaca i vrijednosti lektorskog rada

Ante Sekulić objavljuje prikaz Kujundžićevih „Izvoru za povijest bunjevačko-šokačkih Hrvata“ (Sekulić 1969) i prikaz „Bunjevačko-šokačke bibliografije“¹⁴ izdane posthumno, 1970. u „Radu“ Jugoslavenske akademije (Sekulić 1971b) te jezični prilog o lektorima i lekturi: „Branitelji jezika hrvatskog“ (Sekulić 1971a). Važno je naglasiti kako se, kao kuriozitet u okviru biblioteke posebnih izdanja časopisa „Kritika“ objavljuje i Sekulićeva knjiga „Književnost bačkih Hrvata“ (Sekulić 1970).

Prilog Ante Sekulića iz 1969. otisnut je pod naslovom „Nedorečena istina: U povodu knjige o bačkim Hrvatima“ i u njemu autor analizira, samo godinu dana ranije tiskanu Kujundžićevu knjigu „Izvori za povijest bunjevačko-šokačkih Hrvata“. Prva njegova primjedba autoru odnosi se na nespretnost u određivanju naslova tj. Sekulić je mišljenja kako se u njemu nikako nije trebala naći riječ 'izvori' jer knjiga to nije nego je „zapravo kronološki popis članaka i rasprava (ponekih knjiga) o bačkim Hrvatima.“ (Sekulić 1969: 389) Ni bilješke pojedinih članaka i rasprava koje donosi knjiga nisu obrađene te je ona „i bibliografski teško upotrebljiva“ jer se u mnogo slučajeva sadržaji ne mogu iščitati samo iz naslova. Od ostalih manjkavosti Sekulić navodi: koncepcijske izmjene u knjizi bez napomena koje otežavaju snalaženje čitatelja; nepotpuni su popisi novina i časopisa bačkih Hrvata; autor nije zabilježio izvore iz knjižnice Matice srpske; Kujundžićevi popisi iz djela koje je sam obradio („Neven“ i dr.) su manjkavi u opsegu kao i popisi koji se odnose na vrlo važno razdoblje „u prekretačkim godinama 1918. – 1929.“ (Sekulić

¹⁴ O Kujundžiću, napose o njegovim „Izvorima“ i „Bibliografiji“ vidi i tekst „Bibliografski rad Ivana Kujundžića“ (Ivančić 2013: 540-545) i „Bibliografski rad Ivana Kujundžića u kontekstu povijesti bibliografskih nastojanja u bunjevačkih i šokačkih Hrvata“ (Žigmanov 2013: 546-556)

1969: 391); Kujundžić je nedosljedan i u bilježenju kao i u određivanju onoga što jeste rukopis; nema niti jedne bibliografske jedinice „o gospodarskom životu Bunjevaca, o gibanju među radništvom“, (Sekulić 1969: 393) umjetnicima, pronalazačima; selektivni autorov pristup ograničen je na podatke vezane uz Suboticu i ne bavi se svim bunjevačko-šokačkim Hrvatima; knjiga nema registra, skraćenice autor koristi nedosljedno kao i pseudonime, a bilješke su nepotpune.

Na kraju Sekulić afirmativno zaključuje:

Bibliografske jedinice nisu obrađene. Kriterij je preuzak, stavovi su možda ponekad pristrani. Ali od prvih riječi predgovora do zadnje bilješke u ovoj knjizi sigurno je prisutna ljubav prema zavičaju i svome narodu. To je svojevrsna vrijednost Kujundžićeva rada. (...) Primjedbe uz ovu knjigu potekle su također iz želje da se ovakve i slične knjige dopune i s više stručnosti obrade (Sekulić 1969: 394)

Prikazujući posthumno izdanu Kujundžićevu „Bunjevačko-šokačke bibliografiju“¹⁵ pod naslovom „Misli i primisli o bunjevačko-šokačkoj bibliografiji Ivana Kujundžića“ Sekulić također, uz pohvale autoru na iznimnom radu, istu podvrgava bespoštednoj kritici. Među ostalim, zamjera autoru škrtost i nepotpunost u prikazu književnosti bačkih Hrvata, subjektivnost u pristupu pojedinim autorima kao što je Ivo Prčić, nespominjanje cijelog niza mlađih pisaca (S. Bešlin, B. Vojnić Hajduk, A. Zolnaić, P. Vojnić Purčar, J. Pašić, M. Malagurski Đorđević, J. Klarski, P. Bačić i dr.) i dr. Neobična mu je i nepotrebna i Kujundžićeva odrednica „franjevački književnici“ (Sekulić 1971: 516). Prikaz „Subotičke Danice“ Sekulić pohvaljuje no mišljenja je kako je autor iste trebao „pružiti više podataka tvrdnji te zabilježiti suradnike kako bi se zaista vidjelo da su u

¹⁵ Kujundžićeva 'Bunjevačko-šokačka bibliografija digitalizirana je i dostupna na stranicama Zavoda za kulturu vojvođanskih Hrvata na domeni: <http://www.zkvh.org.rs/index.php/digi-knjige/5262-kujundzic-ivan-bibliografija> (7. VIII. 2019.)

'Subotičkoj Danici' surađivali 'gotovo svi istaknuti Bunjevci i Šokci' (Sekulić 1971: 517). Pohvalnim drži autorovu obazrivost u popisivanju bunjevačko-šokačke periodike i pokazuje potpuno razumijevanje za, još uvijek otvoren, problem njezina popisivanja i predikacije tj. problem bibliografskih načela jer, kao i autor nije „siguran da je sve što je objavljeno bilo zaista – hrvatsko. Pa ni u slučaju kada su izdavači i urednici bili sinovi bunjevačke „nane“ te izražava bojazan „da mu i to neki ne upišu u grijeh te uprljaju njegov rad i uspomenu.“ (Sekulić 1971: 517) Prigovor autoru pronalazi i u pristupu obrade dostupne građe kronološki, „de visu“ tj. neposrednim uvidom u primjerak koji obrađuje bez dublje sadržajne analize. Sekulić je mišljenja kako je to ipak nedostavno i da kod obrade građe ne daje dovoljnu širinu (nedostatak podataka). Kujundžićeva isprika „Nisam navodio sve ustanove i pojedince koji čuvaju pojedina djela, nego samo neke (...) Neki su željeli da ih ne spominjem, a do nekih nisam mogao osobno doprijeti“ djeluje mu nevjerodostojno te je mišljenja kako je ponekad bilo „i osobne tvrdokornosti koja je priječila da budu konzultirani pojedinci i njihove zbirke.“ (Sekulić 1971: 517) Uspoređujući popise literature u Kujundžićevoj bibliografiji napisanoj

dvadeset i dvije godine prije svršetka rada na ovoj Bibliografiji (Kujundžić 1946: 8-9) treba istaći razlike. (...) Brojidbena usporedba prilično je neugodna: za više od dva desetljeća objavljeno je 17 (sedamnaest) knjiga, odnosno djela bačkih hrvatskih pisaca! Nešto je veći broj nepoznatih djela, (...) Razlika je: 24 djela. (Sekulić 1971: 518 -519)

U istom popisu literature Sekulić pronalazi cijeli niz nedosljednosti vezanih uz podatke o vrsti periodike (mjesečnik / tjednik), kontinuitetu pojedinih glasila, krivoj uporabi nekih termina (npr. 'muzikalija'), nedosljednosti u popisu imena (različiti oblici navođenja), nepotpunost u atribuciji (podaci o pohrani, piscu, izdavaču). Sekulić naglašava kao korisnik „Bibliografije“ da na osnovu navedenih podataka, napose skraćena, nije u mogućnosti doći do mnogih u

njoj popisanih djela. Autoru prigovara nedosljednost, subjektivnost i neujednačenost.

Na kraju Sekulić ipak iskazuje vjeru „u Kujundžićeve dobre nakane“ te cijeneći njegova nastojanja pozdravlja njegov rad „kao vrijedno djelo i svojevrsan pokušaj da se zabilježi što je hrvatski napisano na bačkim ravnicama“ dodajući kako je Kujundžić bio „naš hrvatski čovjek na etničkoj periferiji s razvijenom crtom domoljublja (...) Tuđe nije mrzio ali je svoje volio“ Autor zaključuje kako

Prepušten sebi, nepotpuno i nedovoljno shvaćen, Kujundžić je nalazio sebe u radu. Ali nije imao uvijek ni dovoljno stručne spreme, niti kritičnosti. Amaterski simpatično više nego znanstveno opširno i duboko, njegovo djelo Bibliografija nosi obilježje njegovih htjenja, domašaja ali i pogrešaka (...) Bila bi velika šteta kada bi propusti i omaške ove Bibliografije potakli pojedince i skupine da se 'ograđuju' od ovoga djela i njegova sastavljača (Sekulić 1971: 520)

Jezični prilog o lektorima i lekturi: „Branitelji jezika hrvatskog“ (Sekulić 1971a) simpatična je i neuobičajena autorova analiza tadašnjih opasnosti od jezične unitarizacije (posrbljivanja kroz tzv. „jezične varijante“), analiza lektorskog rada i pohvala njihovom teškom i za mnoge nevidljivom poslu. Sekulić u njihovu pohvalu navodi:

Nepoznat i nepriznat lektor je zaista u službi ljepote i istine:
ratnik je za ljepotu drage hrvatske riječi,
vitez je istine razvoja hrvatskoga uljuđenog izričaja koji nas je stoljećima
uključivao u bratsko kolo europskih naroda. (Sekulić 1971a: 358)

Sekulić u fenomenu lektora vidi objedinjene funkcije „književnoga i jezičnog savjetnika, čitatelja i ocjenitelja rukopisa, koji poučava jezik,...” (Sekulić 1971a: 358). Tu mučnu i odgovornu dužnost brige o jeziku i njegovom izričaju kao jednoj od temeljnih odrednica naroda u okvirima povijesnih trenutaka za hrvatski narod naši lektori, voleći svoj narod, prepoznaju, čuvaju i brane. Oni

su odgovorni za ljepotu i čistoću hrvatskog jezika. Naš lektor čuva bogatstvo „različitih govora i narječja hrvatskog naroda“, on „poštuje narodnu jezičnu predaju“, on je svestrani junak, nezamjetljiv, važan, pronalazač i oblikovatelj. On svoj jezik zove pravim, hrvatskim imenom bez potrebe za „varijantama“ i kojekakvim nesretnim „kombinacijama u nazivu (...) Od njegovih domašaja i promašaja ovisi i naša hrvatska književna i jezična baština.“ (Sekulić 1971a: 359 - 361). Zaključno, Sekulić lektore određuje i naziva „čitateljima i braniteljima našega jezika.“ On vjeruje u njihov rad u odsudnom povijesnom trenutku te zapisuje: „Skromni, nepoznati i nepriznati; veliki i plemeniti u ljubavi za naš izričaj, (...) Možda će biti nepoželjni, osumnjičeni. Samodopadnost će im nerijetko pokazati vrata...Vjerujem u njihovu postojanost.“ (Sekulić 1971a: 361).

Kao svojevrsni kuriozitet u okviru biblioteke posebnih izdanja časopisa „Kritika“ objavljena je i Sekulićeva knjiga „Književnost bačkih Hrvata“ (Sekulić 1970)¹⁶. Unutar naklade biblioteke posebnih izdanja „Kritike“ objavljeno je ukupno osam naslova, a od toga samo dvije jednoautorske knjige: „Riječnik jezika ili jezik rječnika?“ Dalibora Brozovića i „Književnost bačkih Hrvata“ Ante Sekulića. To na neki način oslikava i vrijednost i mjesto koje joj je zagrebačko uredništvo „Kritike“ pripisivalo. 340 stranica teksta knjige podijeljeno je u četiri cjeline: Uvodni prikaz, O književnosti bačkih Hrvata, Antologijska panorama književnosti bačkih Hrvata i Prilozi. U poglavlju O književnosti bačkih Hrvata autor „je želio sačuvati kronološki slijed i pružiti, s manje ili više sreće i uspjeha, podatke o piscima u sklopu vremena, prilika i društvenih odnosa.“ (Sekulić 1970: 3). Antologiju autor strukturira abecedno, po prezimenu autora zastupljenih s izabranim tekstovima, a Priloge sastavljene od Bibliografije, Literature i Imenika autor „drži neophodnim za razumijevanje književnosti i pisaca s bačkih ravnica.“ (Sekulić 1970: 3). Pokušaj je to

¹⁶ Više o knjizi napisano je u kritičkom osvrtu Mije Švorca u Crkvi u svijetu (Švorc: 1970)

popisivanja i strukturiranja podataka o književnoj i duhovnoj baštini bačkih Hrvata. Autor na kraju svojeg uvodnog slova čitatelju za primijećene manjkavosti ne nudi ispriku nego od njega zahtijeva posebnu podršku: „Samo savjesna i ozbiljna dopuna ovoga rada može biti nagrada i podrška narodu moga zavičaja.“ (Sekulić 1970: 3)

5. Tamni kut hrvatske književnosti Joze Vrkića

Naposljetku, vrijedan prilog o bunjevačkoj književnosti i njezinoj ucijepljenosti u hrvatsku književnost publicirao je autor koji ni svojim životom ni djelom nije vezan uz šokačko-bunjevačku kulturu ni njezinu povijest, Dalmatinac Jozo Vrkić pod naslovom: „Tamni kut hrvatske književnosti“. Prilog je osvrt na „tri zlatne knjige“ hrvatske dijaspore: „Cvjetovi mećave - Hrvatske narodne pripovijetke iz Mađarske, Rumunjske, Austrije i Čehoslovačke“ Balentina Vujkova,¹⁷ „Antologije proze bunjevačkih Hrvata“ i „Antologije poezije bunjevačkih Hrvata“ Geze Kikića u izdanju Matice hrvatske, Zagreb 1971. Navodeći kako Hrvatska ima tri kuta autor zapisuje:

Na otočiću Gospe od Škripjela rđa sablja Zrinskog, u istarskom se Bermu s freske smije mrtvačka povorka, a bački je Tavankut najtamniji kut gdje prebiva Hrvat. Hrvatska je dijaspora najgušća smjerom Gradišća i Bajskog trokuta. (Vrkić 1971: 710)

Tri knjige donose trostoljetnu povijest, ne neke tamo odijeljene, regionalne književnosti bačkih Hrvata (Kikić) nego hrvatske književnosti posvema. Za Vrkića

¹⁷ Djelo je digitalizirano uz financijsku potporu Središnjeg državnog ureda za Hrvate izvan Republike Hrvatske i dostupno na <http://www.zkvh.org.rs/index.php/digi-knjige/4396-bvujkov-cm> (6. VIII. 2019.), a osvrt na njega daje i Ritig (Ritig 1972).

se narodne pripovijesti doimlju cjelovitijim pokazateljem pučkoga bića, u njima je umjetnički prepleten očaj i šala. Naslovivši ih metaforom – kao cvjetovi riječi očuvani u mećavi povijesti – Balint Vujkov skupio je pripovijetke Hrvata odseljenih prije pet stoljeća (Vrkić 1971: 710)

Pored 'drvenoće hrvatskog jezika' Vrkića se u „Cvjetovima mećave“ doimlje „krasota i množina pripovijesti“, „bogatstvo pripovijedanja“ i „drevni izričaj“ Balentove pripovijesti. One nemaju „tvrdoće ni kalupa, svaki pripovijedač ovlasti pripovijest mnoštvom slika, šalom ili nadasve govorom likova. To je najbolji dijalog u cijeloj dosadanjoj hrvatskoj književnosti.“ (Vrkić 1971: 710) Balintov pripovijedač žudi za hrvatskom domovinom, no on nije ganutljiv nego neuništivo vedar, bajkovit, pokadkad i ironičan. Vrkić ističe „prijegor Balinta Vujkova, koji je u maloga dijela Hrvata skupio više pripovijesti negoli vaskolik Vuk“ (Vrkić 1971: 711). Antologijski rad Kikićev na objedinjavanju bunjevačke proze pokazuje, po Vrkiću, izvrsnost pripovjedačke Bunjevačke baštine naspram pisane proze koja je „odbolovala sve boljke kao i matična joj hrvatska“ (Vrkić 1971: 711).

Književnost bačkih Hrvata očituje svoju egzistencijalnu dimenziju u ženskim likovima, okrepna je, humoristična,

manjka joj dvostruka dimenzija: imade ganuća, ali mržnje nema, sućut je bez gađenja, svagdašnjica bajna, bajka usvagdašnjena – vazda pobjeda dobra. Jednom riječju, kao ni današnja naša književnost, ne uspijeva na najtežoj književnoj kušnji: nema uopće idiosinkrazije, takozvanog bezrazložnog gađenja, po čemu se genij odmah prepozna. (Vrkić 1971: 711)

Ona je zapravo regionalna zato što je nepoznata. Isto tako nepoznate su, iako ništa manje zanimljive, i sudbine njezinih pisaca. „Zbiljski je to rič iz osame, (...)Ona je sva obranaška“ (Vrkić 1971: 712) Kikićeva „Antologija poezije bunjevačkih Hrvata“ pokazuje poeziju kao puno slobodniji doživljaj koji je više radost nego poduka. Tematski su mnoge pjesme vezane uz stari zavičaj. Tu su bunjevačke groktalice, šaljivi bećarac, šaranac, šalajdan, hrvatske

pričalice, stogodišnji gatalac i čudesna mrtvačka prašćanja. Njihova se „poezija nije dugim razvojem sintetizirala i prožela“ i pokazuje kako naspram ostale krajolične hrvatske književnosti „izdašna i prebogata bačka ravnica nije mogla poslužiti izrazu oskudice narodnog bića. (...) Za pisce i pjesnike ove književnosti prava je riječ 'talent' jer im umjetnost nije našla imaginativno uporište.“ Bunjevačka književnost je izraz neuništivosti narodnoga duha, a „usmena je književnost pravi nebeski dar, kakav hrvatska književnost odavna nije dobila“ (Vrkić 1971: 712)

6. Zaključak

Važnost pokretanja časopisa „Kritika“ kao zajedničkog nakladničkog projekta Matice hrvatske i Društva književnika Hrvatske, odnos službene državne politike spram njega i u „Kritici“ angažiranih osoba, zabrana časopisa i politički progoni koji su uslijedili potvrđuju mišljenje Vinka Brešića o njegovoj središnjoj ulozi u „nacionalnom pokretu poznatom pod imenom Hrvatsko proljeće.“ (Brešić 2000) Naime, najvažnija tematska okupacija uredništva „Kritike“ usmjerena je na obranu Novosadskim dogovorom ugroženog prava na vlastiti jezik, na kulturnu i nacionalnu posebnost i iz nje proizašlu ekonomsku i političku samobitnost. Pri čemu je posebna pažnja usmjerena i prema dijelovima hrvatskog naroda koji se nalazio izvan tadašnjih republičkih granica Hrvatske pa i prema hrvatskoj subetničkoj skupini Bunjevaca i Šokaca s prostora susjedne AP Vojvodine. Objavljeni prilozi: Kikićeva borba protiv Kuntićevih protunacionalnih, propagandnih, na neznanstvenim premisama utemeljenih pseudopovijesnih uradaka, Sekulićeva dobronamjerna kritika Kujundžićeva rada, njegova pohvala lektorima u borbi za nacionalnu posebnost kao i njegova, kao posebna knjiga tiskana „Književnost bačkih Hrvata“ i Vrkićev osvrt na književno-povijesni rad

Balinta Vujkova i Geze Kikića i njegova pohvala „tamnom kutu hrvatske književnosti“ pokazuju na jednu stranu svu zgusnutost kasno prepoznate izgrađenosti svijesti o hrvatskoj kulturno-identitetskoj zajednici Šokaca i Bunjevaca, a na drugu potpuno razumijevanje i aktualizaciju njezinih identitetskih pitanja unutar zagrebačke kulturne zajednice sedamdesetih godina prošlog stoljeća.

Četvorica autora koji su u manje od tri godine (1969. do 1971.) s pet priloga i jednom knjigom dobili prostor za popularizaciju povijesne i kulturne ucijepljenosti Šokaca i Bunjevaca u hrvatski nacionalni korpus i iznošenje problema negiranja i zatiranja njihovih temeljnih prava na žalost pokazuju i danas, donekle nepromijenjeni, aktualni spektar problema od supstancijalne važnosti za hrvatsku nacionalnu zajednicu u Srbiji.

Unatoč sasvim drugim političkim okolnostima danas, u odnosu na politička prava i praksu unutar SFRJ, proklamirana nacionalna prava Hrvata u Srbiji pod pritiskom su stalne opstrukcije u provedbi. I danas se u Srbiji protežira i popularizira Bunjevačka etnička posebnost, otežano se pristupa tj. opstruiraju se prava Hrvata na školovanje na nacionalnom jeziku i pismu i dr. No, današnja hrvatska zajednica u Srbiji, sada u statusu nacionalne manjine, preko svojih institucija (Hrvatska riječ, Hrvatsko nacionalno vijeće, Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata, ...), udruga i medija, baštineći predmetnu problematiku, svojom dosad neviđenom agilnošću koja je napose vidljiva kroz rad stručne i znanstvene istraživačke zajednice, aktualizira i rješava mnoga davno otvorena pitanja od presudnog značaja za vlastiti kulturni i politički identitet. Velik i značajan rezultat rada vojvođanskih Hrvata kroz različite književne, znanstvene i kulturne projekte¹⁸ umnogome je odgovorio na u „Kritici“ otvorena pitanja vlastite književne i kulturne povijesti.

¹⁸ Od kojih je svakako za izdvojiti: projekt „Leksikon podunavskih Hrvata - Bunjevaca i Šokaca“ u nakladi Hrvatskog akademskog društva iz Subotice, izdavačko-znanstveni projekt „Godišnjak za znanstvena istraživanja“, izdavanje časopisa za književnost i

Promjena političkih i društvenih okolnosti Hrvatima u Srbiji nametnula je novu paradigmu za izgradnju vlastite samosvijesti, a na institucijama Republike Hrvatske ostaje obveza trajne političke, financijske i svake druge vrste skrbi za dio svojeg nacionalnog korpusa izvan državnih granica.

7. Literatura i izvori

Babić, Stjepan. 1997. Deklaracija – međaš dvaju razdoblja. *Jezik* 44 (3): 81.

Brijunski plenum // Proleksis enciklopedija. Mrežno izd. Zagreb :
Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 20. svibnja 2014.,
<http://proleksis.lzmk.hr/13598/> (Pristupljeno 7. kolovoza 2019.)

Brešić, Vinko. 2000. Svi Pavletićevi časopisi : Vlatko Pavletić kao urednik časopisa 'Izvor', 'Krugovi', 'Republika', 'Kolo', 'Literatura' i 'Kritika'.
<http://www.vlatkopavletic.com.hr/suvremenici/vinkobresic.htm> (Pristupljeno 7. kolovoza 2019.)

Brešić, Vinko. 2014. *Praksa i teorija književnih časopisa*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.

Cerovac, Ivan. 2007. Masovni pokret u Hrvatskoj 1971. godine,
www.pollitika.com, 16. VII. 2007., <https://pollitika.com/masovni-pokret-u-hrvatskoj-1971-godine-00> (Pristupljeno 6. kolovoza 2019.).

umjetnost „Nova riječ“, naklada monografija: „Tradicijska baština i etnokulturni identitet podunavskih Hrvata Bunjevaca“, „Tradicijska baština, identitet i migracije bačkih Hrvata Šokaca“, „Povijest podunavskih Hrvata (Bunjevaca i Šokaca) od doseljavanja do propasti Austro-Ugarske Monarhije“ Roberta Skenderovića,...

Černelić, Milana. 1994. Nastojanja da se bačkim Bunjevcima ospori pripadnost hrvatskom narodu. *Studia ethnologica Croatica* 6 (1) <https://hrcak.srce.hr/682388> (Pristupljeno 12. kolovoza 2019.)

Ivančić, Jasna. 2013. Bibliografski rad Ivana Kujundžića. U: Stjepan Blažetin (ur.). *Zbornik radova s XI. Međunarodnoga znanstvenoga skupa 2012.* Pečuh: Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj. 540-545.

Jelčić, Dubravko. 2012. Časopis 'Kritika' 1968.-1971.: oaza slobodnog mišljenja. U: Nikola Capar, Rajko Fureš, Nenad Piskač, Milan Vuković i Zdravko Vutmeš (ur.) *Dani dr. Franje Tuđmana Hrvati kroz stoljeća. Zbornik radova sa stručno-znanstvenog skupa održanog u Velikom Trgovišću 15. svibnja 2011.* Veliko Trgovišće: Općina Veliko Trgovišće. 149-158.

Kikić, Geza. 1970. O pseudoznanstvenom pristupu bunjevačkim Hrvatima i njihovu preporodu. *Kritika : dvomjesečni časopis za kritiku umjetnosti i kulturno-politička pitanja* 3 (13): 470-484.

Kujundžić, Ivan. [Krešimir Bunić] 1946. Prilog kulturnoj povijesti bunjevačko-šokačkih Hrvata. Subotica : Subotička matica, 1946., str. 8-9.

Kujundžić, Ivan. 1968. *Izvori za povijest bunjevačko-šokačkih Hrvata.* Zagreb : Matica hrvatska.

Kujundžić, Ivan. 1969. Bunjevačko-šokačka bibliografija : prilog kulturnoj povijesti bunjevačko-šokačkih Hrvata. *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti* 355: 667-769.

Kuntić, M. Alba. 1969. *Počeci borbe za preporod bačkih Bunjevaca : Jedan uspeh akcije kneza Mihaila i Ilije Garašanina za nacionalno oslobođenje i ujedinjenje bunjevačkom preporodu*. Beograd: vl. naklad.

Lončarević, Juraj. 1970. Knjiga za koju bi bilo bolje da je nema. *Crkva u svijetu* 5 (3): 302-307. <https://hrcak.srce.hr/924444> (Pristupljeno 9. srpnja 2019.)

Lončarević, Vladimir. 2019. Svećenik koji nije odustao od svoje knjižnice : Ivan Kujundžić – ‘Mate Ujević’ bunjevačko-šokačkih Hrvata. *Glas Koncila*, <https://www.glas-koncila.hr/svecenik-koji-nije-odustao-od-svoje-knjiznice-ivan-kujundzic-mate-ujevic-bunjevacko-sokackih-hrvata/> (Pristupljeno 9. srpnja 2019.)

Mačković, Stevan. 2014. Utjecaji državne ideologije i prakse na subotičke Bunjevce (1918.-1941.). U: Milana Černelić, Jadranka Grbić Jakopović, Tihana Rubić, Marijeta, Rajković Iveta, Matija Dronjić, Mihovil Gotal (ur.). *Bunjevci u vremenskom i prostornom kontekstu*. Zagreb : Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju, FF press ; Subotica : Zavod za kulturu vojvođanskih Hrvata. 273-289.

Moguš, Milan. 2009. Značenje Deklaracije u povijesti hrvatskoga jezika. *Kolo* 19 (1-2): 89-90.

Ritig, Nives. 1972. Cvjetovi mećave - Hrvatske narodne pripovijetke iz Mađarske, Rumunjske, Austrije i Čehoslovačke, sakupio i obradio Balint Vujkov, Matica Hrvatska, Zagreb 1971., 543 str.. *Narodna umjetnost* 9(1): 210-212. <https://hrcak.srce.hr/39865> (Pristupljeno 9. srpnja 2019.)

Sekulić, Ante. 1969. Nedorečena istina : U povodu knjige o bačkim Hrvatima *Kritika : dvomjesečni časopis za kritiku umjetnosti i kulturno-politička pitanja* 2 (6): 389-394.

Sekulić, Ante. 1970. *Književnost bačkih Hrvata*. Zagreb: Posebno izdanje časopisa *Kritika*, sv. 5. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

Sekulić, Ante. 1971a. Branitelji jezika hrvatskog. *Kritika : dvomjesečni časopis za kritiku umjetnosti i kulturno-politička pitanja* 4 (17): 358-361.

Sekulić, Ante. 1971b. Misli i primisli u Bunjevačko-šokačkoj bibliografiji Ivana Kujundžića. *Kritika : dvomjesečni časopis za kritiku umjetnosti i kulturno-politička pitanja* 4 (18): 515-520.

Stipić, Ivan. 2019. *Zgaženi cvijet slobode: 50 godina Kritike: anotirana biobibliografija časopisa 'Kritika: dvomjesečni časopis za kritiku umjetnosti i kulturno-politička pitanja'* (knjiga u rukopisu)

Škvorc DI, Mijo. 1970. Književnost Bačkih Hrvata. *Crkva u svijetu* 5 (2): 193-195.

Vrkić, Jozo. 1971. Tamni kut hrvatske književnosti : (Balint Vujkov: Cvjetovi mećave - Hrvatske narodne pripovijetke iz Mađarske, Rumunjske, Austrije i Čehoslovačke. - Geza Kikić: Antologija proze bunjevačkih Hrvata i Antologija poezije bunjevačkih Hrvata. Matica hrvatska, Zagreb 1971.). *Kritika : dvomjesečni časopis za kritiku umjetnosti i kulturno-politička pitanja* 4 (19): 710-712.

Vukov, Vice. 2001. Svako vrijeme ima svoje tabue *Vijenac: Novine Matice hrvatske za književnost, umjetnost i znanost* 9(199): 14.

Žigmanov, Tomislav. 2013. Bibliografski rad Ivana Kujundžića u kontekstu povijesti bibliografskih nastojanja u bunjevačkih i šokačkih Hrvata. U: Stjepan Blažetin (ur.). *Zbornik radova s XI. Međunarodnoga znanstvenoga skupa 2012*. Pečuh: Znanstveni zavod Hrvata u Mađarskoj. 546-556.